

CHARLES DICKENS KAO EUROPSKI AUTOR

The Reception of Charles Dickens in Europe. Volumes I-II. Ur. Michael Hollington (sv. XIX. u nizu *The Reception of British and Irish Authors in Europe*). London – New Delhi – New York – Sydney: Bloomsbury. 2013. 703 str.

Dvosveščani zbornik posvećen europskoj recepciji Charlesa Dickensa nastao je u okviru opsežnijega istraživačkog projekta o recepciji britanskih i irskih autora u Europi (*The Reception of British and Irish Authors in Europe*), koji je 1998. g. uz podršku Britanske akademije humanističkih i društvenih znanosti pokrenulo Sveučilište u Londonu (School of Advanced Study) uz suradnju brojnih stručnjaka s drugih britanskih i europskih sveučilišta. U sklopu projekta objavljen je dvadeset i jedan zbornik u razdoblju od 2002. do 2014. g., dok su tri još najavljena za razdoblje od 2015. do 2017. Projekt je usredotočen na autore koji su u znatnoj mjeri pridonijeli britanskoj/irskoj i europskoj intelektualnoj i kulturnoj povijesti – pretežito književnicima i književnicama iz različitih razdoblja (dosad od Lawrencea Sternea do Davida Herberta Lawrencea), ali i pojedinim znanstvenicima i filozofima (od Isaaca Newtona do Charlesa Darwina). U nekoliko zbornika svojim su prilogima o hrvatskoj recepciji odabranih autora sudjelovali stručnjaci s hrvatskih sveučilišta – Sonja Bašić (J. Joyce), Ljiljana Ina Gjurgjan (W. B. Yeats), Tatjana Jukić (L. Sterne i J. Austen), Irena Grubica (O. Wilde) i Sintija Čuljat (Ch. Dickens). Zbornik o posljednjem autoru najre-

centniji je u toj skupini, premda ne i u cjelokupnoj ediciji (2014. g. objavljeni su još zbornici o recepciji Roberta Burnsa i Charlesa Darwina [drugi dio]), zbog čega bi na njega u hrvatskome kontekstu vrijedilo skrenuti pozornost.

Promatran kao paradigmatški (književni) predstavnik i kritičar engleskoga društva viktorijanskoga doba, Charles Dickens (1812–1870) od samih je početaka svojega djelovanja doživio znatan međunarodni odjek, a njegovo je djelo do danas ostalo aktualnim u akademskim krugovima, kao i u različitim slojevima šire publike. O njegovoj bogatoj i raznovrsnoj recepciji posvjedočio je i ovaj zbornik, sa sveukupno 42 članka, pridružujući se time ujedno nizu publikacija koje su prigodno obilježile prethodne godine proslavljenu dvjestotu obljetnicu autorova rođenja (2012; sâm znanstveni skup o Dickensu održan je 2008. g.).

Opseg zbornika doista je općeuropski i obuhvaća 30 nacionalnih tradicija, zasebno predstavljenih u pojedinačnim člancima kojima su na koncu pridodana i dva osvrta na europske filmske i televizijske obrade Dickensova djela. Pojedinih kultura – njemačkoj, ruskoj, francuskoj i talijanskoj – dodijeljeno je ipak nešto više prostora/priloga u odnosu na ostale, ponajprije zbog njihove intenzivnije recepcije Dickensova djela, a prvim trima i zbog posredničke uloge koju su u tom pogledu imale u odnosu na druge europske sredine.

Urednik Michael Hollington u uvodnome je osvrta naznačio sadržajne okvire zbornika kao cjeline, izdvojivši ključne prostorne i vremenske etape Dickensove europske "fortune". Hollington tako podsjeća – a brojni prilozi u zborniku i detaljnije ilustriraju – da je Dickensovo djelo diljem Europe isprva (okvirno od 1830-ih do 1880-ih) promatrano kao uzorno i poticajno ostvarenje

realizma, premda uglavnom s naglaskom na njegovim određenim i najprepoznatljivijim obilježjima poput humora, istaknute etičke poruke i sklonosti suosjećajnome, pa i sentimentalnome prikazu sudbine “malih ljudi”. Razvijena prije svega u krugovima književne kritike, takva je predodžba bila iznimno utjecajna i u području prevođenja: kako pokazuju izneseni podaci, u većini su europskih kultura – nerijetko čak i u kasnijim etapama recepcije – najpopularniji (p)ostali tekstovi iz ranije i srednje faze Dickensova rada, poput prozne zbirke *Bozove crtice* (1836–1837), romanâ *Posmrtni spisi Pickwickova kluba* (1836–1837), *Oliver Twist* (1837–1838) i *David Copperfield* (1849–1850) ili tzv. božićnih novela (*Božićna pjesma* [1843], *Cvrčak na ognjištu* [1845] i dr.), koji ponajbolje utjelovljuju navedena obilježja.

198

Iz pojedinačnih je osvrta i analiza razvidno da je Dickensovo djelo, pojmljeno na taj način, pružalo nadahnuće i onodobnoj književnoj proizvodnji u brojnim europskim književnostima, među kojima poseban spomen zavrjeđuju one njemačkoga govornog područja, gdje je postalo i jednim od uzornih modela tamošnjoj dominantnoj struji tzv. poetskoga realizma (G. Freytag, Th. Fontane, G. Keller i dr.; v. prilog A. Andersona). Premda je s nastupom Dickensove zrelije i “mračnije” etape (npr. romani *Sumorna kuća* [1852–1853], *Teška vremena* [1854], *Velika očekivanja* [1860–1861] ili *Naš zajednički prijatelj* [1864–1865]), ali i novih naraštaja realista, sklonijih naglašenijem društveno-analitičkom i psihološkom pristupu, njegov rad počeo gubiti prvotno značenje i utjecaj, zbornik istodobno potvrđuje da je on u književnosti europskoga realizma bio poticajan i utjecajan na različitim razinama. Istaknuto mjesto na karti njegove europske recepcije s takva šireg gledišta zauzima

i ruska kultura, gdje je Dickensov opus imao stanovita odjeka kod gotovo svih kanonskih autora epohe, a napose kod L. N. Tolstoja i F. M. Dostojevskoga. Njima su stoga posvećeni i zasebni članci, koji se konkretno bave Tolstojevim eksplisitivnim – i izrazito pohvalnim – iskazima o Dickensu, koji posebice svjedoče o bliskosti njihovih etičkih stajališta (G. Alekseeva), te Dostojevskijevim i Dickensovim zajedničkim “nerealističkim” obilježjima, poput uporabe groteske i fantastike te naglašenoga simbolizma, po kojima ih je angloamerički znanstvenik Donald Fanger svojedobno svrstao u skupinu tzv. “romantičkih realista” (M. Hollington).

Prethodnim dvama primjerima dale bi se pridružiti brojne ostale navedene i/ili analizirane poveznice s pojedinim reprezentativnim autorskim opusima koji (barem okvirno) pripadaju epohi realizma, poput opusa B. Prusa u poljskoj, B. Péreza Galdósa u španjolskoj, A. Strindberga u švedskoj, H. Ibsena i B. Bjørnsona u norveškoj književnosti i sl. Ovakve komparativne analize otvaraju nove poglede na Dickensovo djelo, kao i njegovo mjesto u širem europskom kontekstu, i to ne samo u sinkronijskome nego i u dijakronijskome smislu. Kao jedan od znakovitijih primjera u potonjem se smislu dodatno može istaknuti usporedba s opusom “španjolskoga Dickensa” B. Péreza Galdósa, koja pretpostavlja i njihovu važnu tradicijsku poveznicu – sličnosti s prozom M. Cervantesa, odnosno *Don Quijoteom* (u Dickensovu slučaju osobito u romanesknome prvijencu *Posmrtni spisi Pickwickova kluba*), koja je postala i ključnim uporištem Dickensove recepcije u španjolskoj kulturi (prilozi F. Galvána i P. Vita te J. Tamblinga).

U opisima i razmatranjima Dickensova mjesta i značenja u svim nacionalnim kulturama znatna je pozornost

primjereno posvećena ulozi književnokritičkih interpretacija njegovih tekstova, koje su se na različite i znakovite načine preklapale, ali i razilazile s drugim oblicima recepcije. Zbornik je tako uspio pokazati da je, usporedo s onom u Dickensovu matičnom (britanskom i širem zapadnom anglofonom) kontekstu (v. npr. Sasaki 2011), razvijena bogata općeeuropska tradicija njegova proučavanja, koja uključuje i značajne autore poput Hippolytea Tainea, Stefana Zweiga, Theodora Adorna ili Viktora Šklovskog. Osim tradicionalnih/realističkih naglašena su i modernija tumačenja Dickensova opusa, koja su prevrjednovala njegovu spomenutu "nerealističku" dimenziju, otkrivajući u njoj ne samo značajnu poveznicu s naslijeđem romantizma nego i najavu modernističkoga odmaka od realističkih pripovjednih konvencija (usp. i uvodni tekst zbornika).

Pojedini prilozi na tome tragu upozoravaju i na indikativne poveznice s Dickensom u djelima kasnijih autora poput Franza Kafke (nedovršeni "dickensovski" roman *Amerika*), Jaroslava Haška (*Doživljaji dobrog vojaka Švejka* i *Posmrtni spisi Pickwickova kluba*), Cesare Pavesea, Giuseppa Tomasija di Lampeduse i Itala Calvina (Dickens kao uzor za vlastiti model tzv. fantastičnog ili magijskog realizma) ili Andreja Bitova (poveznice s Dickensom u romanu *Puškinov dom*). Istaknuti su, osim toga, recentniji primjeri književnih obrada Dickensova lika i/ili djela, u kojima oni i danas na različite načine ostaju aktualni, poput romanâ *Gost* Niklása Rådströma (2006; fiktionalna obrada posjeta Hansa Christiana Andersena Dickensu) ili *Mr Dick ili Deseta knjiga* Jean-Pierrea Ohla (2004; nastavak Dickensova nedovršenog romana *Tajna Edwina Drooda*).

Zbornik stavlja primjeren naglasak na još tri bitna i s ostalima prepletana aspekta Dickensove europske recepcije, počevši od ideološkoga, koji je osobito u XIX. st., ali i kasnije mogao utjecati na porast ili pad autorova ugleda u pojedinim europskim sredinama, ovisno o njihovoj pozitivnoj ili negativnoj percepciji britanskoga društva i kulture. S toga se gledišta među zanimljivijim, a donekle i atipičnim primjerima može izdvojiti marginalizacija njegova djela u razdoblju nacističke vladavine u Njemačkoj (analizirana u članku N. Lennartza), gdje je zapravo prevladavao afirmativan, ali i selektivan stav spram Dickensove matične viktorske kulture, usredotočen na ona njezina idejna strujanja koja su potkrjepljivala središnju nacističku ideju o nadmoći germanske rase (socijalni darvinizam, rasizam, kult junaštva Thomasa Carlylea). U tome je kontekstu Dickensov opus promatran kao nepodoban, ili barem nedovoljno odrješit i poučan, poglavito zbog naglašene etičke dimenzije i suosjećajnoga stava, te je postupno degradiran na razinu neobvezatne i popularne zabave. Značajno poglavlje u povijesti njegovih ideoloških tumačenja napisano je, s druge strane, u socijalističkim zemljama istočne i središnje Europe u drugoj polovici XX. stoljeća, gdje je reaktualiziran i revaloriziran, ali i uglavnom čitan u ključu kritike građanske civilizacije i kapitalističkoga društva. Premda su ga i u tome kontekstu pojedini tumači katkad kritizirali zbog nedovoljne oštine i odrješitosti, Dickens je u okvirima socijalističke ideologije ponovno istican kao neprijeporan klasik realizma, a sukladno tomu i kao jedan od uzora tad propagiranome modelu socijalističkoga realizma. Ta činjenica, dakako, ne znači da u tim kulturama nisu razvijani i drukčiji, tj. u ideološkome smislu neovisniji načini njegova čitanja,

koje također naglašuju autori priloga posvećenih tome području, uključujući i hrvatski.

Podjednako plodnim istraživačkim područjem pokazala se i Dickensova recepcija u širim čitateljskim krugovima i popularnoj kulturi općenito, koja je, kako potvrđuju i podatci o većini zastupljenih kultura, po važnosti i intenzitetu od samih početaka njegova djelovanja pratila, ako ne i nadmašivala onu književnu i književnokritičku. Zanimljivo je pritom da je prvotna književnokritička predodžba ubrzo prihvaćena, ali i gotovo petrificirana u popularnoj recepciji diljem Europe, gdje se ono još uvijek svrstava među reprezentativne primjere prikladnoga i poučnoga obiteljskog štiva, a s obzirom na znatan udio tematike vezane uz djetinjstvo, i među popularne primjere dječje književnosti. Time se i sve više širio jaz između njegove popularne i akademske recepcije, koji je u novije vrijeme ipak donekle prevladan proučavanjima popularne kulture i njezina odnosa spram Dickensa, što ilustrira i njihov nezanemariv udio u ovome zborniku.

Između različitih, pa tako i popularnih i “visokih” oblika recepcije ne može se uvijek povući oštra granica, o čemu možda ponajbolje svjedoči posljednje ključno istraživačko područje zbornika – intermedijalni odnosi – gdje se Dickens isto tako može svrstati među iznimno popularne i poticajne autore. Tu tvrdnju podupiru izneseni podatci o brojnim kazališnim, glazbenim, filmskim i televizijskim obradama njegovih djela, kao i njihovim ilustracijama, pa čak i njima nadahnutim stripovima, namijenjenima različitim slojevima publike. Osim što su prihvaćale takve uradke iz njegova matičnoga anglofonog područja, europske su se kulture ovdje i same angažirale, ostvarivši mjestimice opsežnije projek-

te, poput niza nijemih filmskih obrada njegovih romana u produkciji danskoga studija Nordisk Film iz 1920-ih. Nijemo je razdoblje, doduše, ostalo najproduktivnijim za Dickensove europske filmske adaptacije, koje su, gledano u cjelini, razmjerno malobrojne (usp. filmološki prilog G. Smitha), pa ih u tom pogledu nadmašuju televizijske, s tim da su i one bile najintenzivnije u ranijoj razvojnoj etapi toga medija (tj. od 1950-ih do konca 1970-ih; članak P. Atzori). Poseban je spomen u tome kontekstu zavrijedila i bogata i dugotrajna njemačka tradicija ilustracija Dickensovih tekstova (prilog J. Möllera), koja je vrhunac doživjela u drugoj polovici XX. st. u tadašnjoj Njemačkoj Demokratskoj Republici, gdje joj je dodatni poticaj pružio ideološki interes za njegovo djelo u socijalističkim zemljama.

Kako podcrtavaju i autori mnogih priloga, u novije vrijeme u tome području, kao i Dickensovoj recepciji općenito sve važniju ulogu zadobivaju elektronički mediji, a u širem smislu i razvoj slobodnoga tržišta te sve izraženija dominacija anglofonih kultura, zahvaljujući kojima je i Dickens postao općepoznatom figurom ne samo u europskome nego i u svjetskome/globalnome kontekstu. Imajući na umu da bi takve tendencije mogle imati negativne implikacije, tj. dovesti do trivijalizacije njegova djela i/ili do njegove (zlo)uporabe prilikom uspostavljanja i održavanja anglofone kulturne prevlasti, ovaj zbornik nedvojbeno predstavlja značajan prilog i simboličan protuprimjer, koji uzima u obzir bogatstvo i raznolikost njegova interpretativnog potencijala, kao i načinâ njegova tumačenja i “prisvajanja” u različitim književnim, kulturnim, pa i političko-idejnim kontekstima. Vrijedilo bi istaknuti da je želja za takvim proširivanjem istraživačkih obzora i uspostavom interkulturnoga dijaloga

temelj cjelokupnoga projekta unutar kojega je zbornik nastao: organizatori su, prema vlastitome objašnjenju, bili potaknuti aktualnim težnjama europskoj političkoj i kulturnoj integraciji, u okviru kojih su prepoznali potrebu za snažnijim povezivanjem intelektualne povijesti Britanskoga otočja s europskim kulturnim naslijeđem (usp. službenu mrežnu stranicu: <http://www.clarehall.cam.ac.uk/rbae/introduction.htm>).

S toga se stajališta i hrvatski prilog u zborniku može promatrati kao ilustracija dvojaka kulturnog dijaloga, u okviru kojega je hrvatska kultura, prihvaćajući Dickensa kao reprezentativnoga predstavnika britanske i europske kulture, potvrđivala vlastitu pripadnost zajedničkome europskom kontekstu. Autorica Sintija Čuljat uzima u obzir činjenicu da se ona po udjelu i značenju u tome području ne može usporediti s pojedinim ostalim, a poglavito utjecajnijim kulturama poput njemačke ili ruske, i to zbog kulturnih i ideoloških prepreka i/ili posredništava, s kojima su se, kako je razvidno i iz cjelokupnoga zbornika, u različitim oblicima suočivale mnoge ostale "manje" kulture prilikom uspostave i oblikovanja vlastita identiteta, poput češke, slovačke, latvijske, litavske, katalonske, belgijske i dr. No, Čuljat istodobno želi pokazati da je hrvatska kultura unatoč tomu uspjela razviti vlastitu tradiciju Dickensove recepcije (što potkrjepljuje i popratnom bibliografijom), koja obuhvaća važna akademska postignuća (od Vladoja Dukata preko Ive Hergešića, Sonie Bićanić i Ive Vidana do najrecentnijih radova Borislava Kneževića) i opsežan prijevodni korpus (još nije preveden samo roman *Naš zajednički prijatelj*), a nastavljaju je i novije (radio) dramske adaptacije njegovih tekstova. Sâm članak ponajprije je pregledne i informativne naravi, tako da ostavlja pro-

stora za daljnje razradbe i kritička razmatranja navedenih podataka, pa i pojedinih istraživačkih pitanja koja nisu spomenuta, poput mogućih (premda i rubnih) srodnosti između Dickensovih ranijih tekstova i djela hrvatskih humorista A. Nemčića i J. Jurkovića, koje je naglašivao V. Dukat početkom XX. st., ili moguće uloge ideoloških tumačenja u njegovoj recepciji u razdoblju socijalizma, kad je on također, kako je svojedobno upozorio Ivo Vidan, u Hrvatskoj prepoznat kao "podoban" klasik realizma. Tekst S. Čuljat u tome smislu može poslužiti i kao poticaj za buduća istraživanja i analize Dickensove "fortune" u Hrvatskoj, dok se u okviru samoga zbornika i unatoč sažetosti može držati vrijednim prilogom koji je hrvatsku kulturu ucrtao na zajedničku europsku kartu, nastojeći je ujedno osloboditi negativnih konotacija koje se nerijetko vezuju uz status "male" i marginalne kulture.

Nastavljajući zajedničku europsku tradiciju (komparatističkih) proučavanja Dickensova opusa, zbornik je pak, gledano u cjelini, potvrdio da taj opus, pa i šire područje književne recepcije ostaju važnom i neiscrpicivom istraživačkom temom. Čitateljima se pritom nudi opsežan mozaik podataka i interpretacija koji ukazuje, urednikovim riječima, na iznimnu protejsku narav Dickensova djela, ali i implicitno propituje ideju Dickensa kao autora te njegova mjesta i značenja u europskoj književnoj i kulturnoj povijesti. Težnja višeperspektivnosti razvidna je ne samo u broju i raznolikosti priloga nego i upotrijebljenih metoda (na razini cjelokupnoga zbornika, kao i zasebnih članaka), pri čemu se kombiniraju tradicionalniji oblici proučavanja recepcije poput analiza prijevoda, književnokritičkih napisa te utjecaja na djela drugih autora, s pristupima novijega datuma poput teorije čitateljskoga

odgovora (*reader-response theory*) te kulturalnih studija, proučavanja povijesti knjige, intermedijalnosti i imagologije (usp. i uvodno objašnjenje urednice niza Elinor Shaffer).

Premda je u načelu pohvalan, takav pristup ipak posjeduje i određene nedostatke – s obzirom, naime, na znatan opseg zbornika, potrebno je uložiti dosta napora kako bi se rekonstruirala okvirna europska slika te prepoznale indikativne sličnosti i razlike između pojedinačnih kultura. Budući da mnogi prilozi usto teže ponuditi što obuhvatniji pregled vlastita područja, količina podataka odnosi stanovitu prevagu nad dubljim analizama i/ili interpretacijama. Zamjetljive su i varijacije u opsegu, pa i kvaliteti pojedinačnih priloga, koje su dijelom bile uvjetovane i u uvodu spomenutim objektivnim razlozima, tj. varijacijama u intenzitetu Dickensove recepcije, ali koje u konačnici neizbježno ostavljaju dojam neravnopravnosti koji uglavnom “manje” kulture dovodi u nepovoljniji položaj. Iako takvi nedostaci ne umanju-

ju znanstveni, pa i širi kulturni doprinos zbornika, on bi se stoga u budućnosti mogao nadopuniti daljnjim istraživanjima užega tematskog i/ili metodološkog fokusa.

Kristina Grgić

LITERATURA

- Fanger, Donald. 1965. *Dostoevsky and Romantic Realism. A Study of Dostoevsky in Relation to Balzac, Dickens and Gogol*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Sasaki, Toru. 2011. “Major twentieth-century critical responses”. U: *Charles Dickens in Context*. Ur. Sally Ledger i Holly Furneaux. Cambridge: Cambridge University Press: 51–58.
- Vidan, Ivo. 1975. “Može li se Dickens čitati i danas”. U: *Tekstovi u kontekstu*. Zagreb: Liber: 238–255.